

Kjeld Hansen er journalist og forfatter til en række af de senere års mest omtalte bøger om den hjemlige natur. Han har besøgt samtlige nye og genskabte søer i Danmark som forberedelse til en ny bog. I en artikel på de følgende sider præsenterer han den første oversigt nogensinde over værdien af de nye søer – målt på mangfoldigheden af fuglearter.

Foto: Helge Røjle Christensen.

DÅRLIGT DESIGN I NYE SØER GIVER FOR FÅ FUGLE

Sneum Digesø ved Esbjerg er den bedste nye fuglesø i Danmark, takket være et gennemtænkt design. Foto: Helge Røjle Christensen.

Score	Lokalitet	hektar	genopret.	Fugleantal
1	Sneum Digesø syd for Esbjerg	20	1995	264
2	Tryggelev Nor og Salmø Nor, Langeland	30	1975	244
3	Årslev Engsø ved Århus	205	2003	231
4	Gammel Hviding Engsø syd for Ribe	16	2007	216
5	Tofte Sø i Lille Vildmose	70	1973	210
6	Alsønderup Enge nordvest for Hillerød	54	1987	202
7	Kalløgrå nord for Saksøbing	22	2004	199
8	Solkær Enge ved Kolding	183	2004	198
9	Strødam Engsø ved Hillerød	22	1996	197
10	Egå Engsø nord for Århus	113	2006	196
11	Solbjerg Engsø ved Gribskov	33	1993	195
12	Sliv Sø syd for Haderslev	164	2004	191
13	Hindemøse, Haderslev Fjord	42	1993	188
14	Saltsvandssøen i Tøndermarsken	223	1981	184
15	Nørreballe Nor, Langeland	30	2004	183
16	Majbølle Nor nordvest for Stubbekøbing	34	1991	180
17	Tane Sø-Nørrekær ved Oksbøl	23	1994	177
18	Nakkebølle Sø, Sydfyn	62	2003	173
19	Sundet, Fåborg	90	2000	173
20	Vigelsø, Odense Fjord	66	1993	169
21	Ølundgårds Inddæmning, Odense Fjord	40	1999	166
22	Føns Vang, Vestfyn	106	2007	162
23	Vilsted Sø syd for Løgstør	472	2006	162
24	Holløse Bredning nordvest for Helsingør	53	1999	159
25	Oldenør, Als	35	1993	158
26	Bølling Sø vest for Silkeborg	300	2005	153
27	Halkær Sø syd for Nibe	152	2005	148
28	Karlsmosen ved Kværndrup, Fyn	63	2001	141
29	Lindkær ved Ravnsholt, Midtfyn	31	2004	137
30	Marbæk-søerne nord for Esbjerg	21	1979	132
31	Barup Sø på Nordfalster	26	1988	129
32	Gamst Sø ved Vejen	117	2005	129
33	Ødis Sø ved Kolding	26	2002	128
34	Gravlev Sø ved Rebild	25	2008	123
35	Knabberup Sø ved Vejle	26	2004	123
36	Mjels Sø og Bundsø, Als	181	2005	117
37	Ejsbøl Sø ved Haderslev	20	2000	115
38	Brokholm Sø, Salling	75	1999	115
39	Tim Søenge ved Stadil Fjord	100	2007	113
40	Vitsø Nor, Ærø	140	2010	104
41	Snaremosø Sø, Langeland	25	2002	103
42	Rødding Sø øst for Viborg	32	2004	103
43	Rettrupkær Sø vest for Skive	29	2004	102
44	Søndersø ved Rugård, Djursland	16	1988	100
45	Lille Sø i Lille Vildmose	19	1927	98
46	Helligsø ved Rinkenæs	15	1990	96
47	Søen ved Valdemar Slot, Tåsinge	21	2006	94
48	Ringe Sø, Midtfyn	14	2004	90
49	Sundby Sø, Thy	13	2007	89
50	Haldsø ved Assentoft, Djursland	42	2000	88
51	Lovns Sø ved Hvalpsund	43	1995	83
52	Klæsø Nor, Langeland	15	1989	80
53	Rødkilde Enge, Østfyn	22	2005	77
54	Hornø Mølleø, Sydfyn	14	2001	77
55	Spøttrup Sø, Salling	52	1994	70
56	Legind Sø, Mors	25	1991	68
57	Højby Sø, Odsherred	40	1990	67
58	Fiskebæk Sø, Sydfalster	10	2004	67
59	Sem Sø ved Mariager	10	1997	63
60	Nørresø ved Ubjerg, Tønder	11	2009	60
61	Nysø ved Slagelse	15	2004	59
62	Fuglsang Sø ved Herning	28	2003	39
63	Hammerdam, Østfyn	10	2005	33
64	Tissingvig, Mors	77	2008	24
65	Wedellsborg Hoved, Vestfyn	27	2001	24
66	Juelstrup Sø ved Støvring	36	2010	7
67	Grynderup Sø, Salling	110	2010	1
68	Skenkelsø ved Ølstykke	42	2010	0
69	Holts Mølleø, Østfyn	14	2005	0

SÅ MANGE FORSKELLIGE FUGLE ER RAPPORTERET FRA DE NYE SØER

Her er de 69 genskabte eller nye danske søer opstillet i rangorden efter fuglediversitet. Ved hjælp af dofbasen.dk er antallet af indrapporterede arter og racer fundet. Desuden er der angivet, hvilket år den pågældende sø er anlagt eller genoprettet. Søer skrevet med blå skrift er nyskabte på steder, hvor der aldrig tidligere har været vand, mens søer med grøn skrift er genoprettede søer eller nyanlagte søer, hvor der tidligere har været vand (inddæmmede fjordarealer). Det bør bemærkes, hvordan de "kunstige" søer (de blå) præger toppen af listen med syv ud af ti nye søer. Sammenhængen med hensigtsmæssigt design er den åbenlyse forklaring. (Kilde: *Det Tabte Land: Folk og Steder* – se www.dettabeland.dk).

Enhver kan grave et hul i jorden og fylde det med vand. Så har man et vandhul. Graves hullet tilstrækkelig stort, får man en sø, men ikke nødvendigvis med en rig natur. Hvis man virkelig vil have noget for de mange miljømillioner, som skatteyderne betaler til naturgenopretning, skal nye søer designes klogt og målrettet. Det viser den første større sammenligning af fuglelivet i de 69 nye søer, der er kommet til i det danske landskab siden 1970.

Den absolutte topscorer er Sneum Digesø syd for Esbjerg med hele 264 forskellige fuglearter og racer. Ganske overraskende er der tale om en helt igennem kunstig sø med en beskedent vandflade på 20 hektar. Den er heller ikke særlig gammel. Sneum Digesø blev designet og anlagt i 1995.

Nummer to på listen er en populær kending for fuglefolk. Det er Fugleværnsfondens ejendom, Tryggelev Nor på Langeland. Dens forhistorie som veltilrettelagt fuglested går helt tilbage til 1975.

Derimod hører nummer tre på listen hverken til de små eller de særligt gamle. Årslev Engsø ved Århus blev anlagt i 2003 og har en vandflade på 205 hektar; den er 10 gange større end Sneum Digesø. Fra denne lokalitet er der rapporteret 231 forskellige fuglearter.

Generelt scorer de bedste søer flere end tre gange så mange fuglearter som de mindre gode, når man bruger antallet af rapporterede arter som en grov målestok for

Det gennemtænkte design i Sneum Digesø ses tydeligt på dette orthofotografi. Mange øer, bugtet bredzone, begrænsede adgangsforhold er nogle af de gyldne regler for en optimal fuglesø. Redningsvejen bag havdiget mod Vadehavet fungerer som kørevej for den populære Nordsø-cykelrute, og den benyttes også flittigt af esbjergensere på søndagsudflugt ned til digesøen. Foto: COWI.

INDSAT: Biolog John Frikke er manden bag alletiders fuglesø i marsken syd for Esbjerg. Som ansat i Ribe Amt kreerede han Sneum Digesø tilbage i 1995, og på 10 år er den lille sø avanceret til at være en af de mest artsrige fuglelokaliteter i Danmark! Foto: Bjørn Frikke.

biodiversiteten. Sagt på en anden måde får man op til tre gange så mange forskellige fugle, hvis man målbevidst anlægger nye søer med henblik på netop dette. Ofte vil det endda kunne lade sig gøre uden at koste ekstra.

STØRRELSEN GØR INGEN FORSKEL

Gennem de seneste fem år har jeg besøgt samtlige 69 genskabte eller nyanlagte søer i Danmark. Det overordnede indtryk er, at kvaliteten af de nye søer svinger ekstremt meget. Nogle ligger hen som store, fugle-

tomme vandbassiner, mens andre myldrer med liv.

Størrelsen er på ingen måde afgørende. Flere af de allermest artsrige søer har under 20 hektar vandflade. Til gengæld er de designet af dygtige biologer og planlæggere

med interesse for at skabe mest mulig natur for pengene.

Succes eller fiasko har heller ikke noget med søens alder at gøre. For eksempel har Legind Sø på Mors været naturgenoprettet siden 1991, men alligevel er det blot blevet til 68 arter siden da. Nørreballe Nor på Langeland, derimod, blev sat under vand så sent som i 2004, men allerede i dag mønstrer den nye sø hele 183 arter. De to søer har stort set samme vandflade, så forskellen er helt klart, at Nørreballe Nor er indrettet til fuglene: Det er Fugleværnsfonden, der ejer Nørreballe. Man kunne også fremhæve de beskudte 70 arter fra Spøttrup Sø vest for Skive. Antallet står i skarp modsætning til artslisten for Alsønderup Engsø nordvest for Hillerød, der tæller hele 202 arter. Spøttrup Sø på 52 hektar er en genskabt sø fra 1994, mens Alsønderup Engsø på 54 hektar er en kunstig sø fra 1987.

DESIGN DER VIRKER

Man kan undre sig over, at mange naturgenopretningsprojekter til både 5, 10 eller 25 millioner kroner savner et kvalitetspræget design. En tilfældig entreprenør er blevet hyret til at grave et hul, som man fylder med vand – og så krydses der fingre for, at der vil komme både fisk, fugle og frøer og måske en odder forbi.

Selvfølgelig kommer der et eller andet naturhistorisk indhold, men alt for ofte må man nøjes med et par knopsvaner, nogle gråænder og blichøns. Med en smule planlagt design kunne man få langt mere biodiversitet. Lokalteterne øverst på listen over de 69 søer er værd at studere. Især de 8-10 mest fuglerige med over 200 registrerede arter kan man lære meget af.

En lokalitet som Sneum Digesø syd for Esbjerg burde besøges af alle seriøse landskabsdesignere og naturgenoprettere. Og den har ikke engang været dyr. Søen skulle nemlig graves alligevel, fordi der skulle bruges klæg til at forstærke Darum-Tjæreborg diget. Sneum Digesø er bevidst udformet for at skabe optimale vilkår for fuglene, og det er lykkedes i meget høj målestok. Det er ikke kun den gunstige placering ud til Vadehavet med de store trækfugleskarer, der gør forskellen. Sammenlignes denne digesø med de traditionelle klæggrave i marsken, så demonstrerer fugletallene med overvældende styrke, at et klogt design gør en verden til forskel.

Gråstrubet lappedykker og flere andre lappedykkere er blandt de arter, der hurtigst kvitterer for de nye muligheder. Foto: John Larsen.

Vil man have fuld valuta for pengene, skal man blot følge nogle simple principper, der er baseret på erfaringens styrke. Her er de fem hovedingredienser i det succesrige design af en fuglesø:

- Skab varierende vanddybder
- Anlæg en lang "kystlinje"
- Opbyg øer af rene materialer
- Indfør begrænset adgang for publikum
- Bekæmp uønskede rovdyr.

FUGLEHOLME HAR STOR EFFEKT

Frem for alt er det vigtigt med fladvand for at tilgodese vadefugle og svømmeænder. Føns Vang på Vestfyn har fladvand, især i østenden af den 106 hektar store sø fra 2007, og lige fra første dag som naturgenopretning har der ynglet klyder ved søbreden. Det er den gradvise overgang fra land til vand, der giver de mange muligheder, i modsætning til "badekarrets" stejle bredder. Jo længere en kystlinje, desto bedre. Denne effekt opnås ved at bugte bredden ud og ind, så der dannes lune vige og små beskyttede bugter. Også kunstige øer kan bidrage til en øget "bredzone-effekt", som det er gjort i Sneum Digesø med så strålende et resultat.

Kunstige fugleholme er helt afgørende for at tiltrække en række ynglefugle, der kræver beskyttelse mod forstyrrelser og mod rovdyr. Hættemåger, f.eks. får man næppe til at yngle i en sø, med mindre der anlægges nogle øer til dem. Og uden mågernes beskyttende "vagtjeneste" får

man heller ikke rugende troidænder, taffelænder og flere andre arter. Øer er også uundværlige, hvis der skal være håb om at tiltrække terner, flere vadefuglearter, lappedykkere osv.

Men det er ikke ligegyldigt, hvordan øerne udformes, og hvilket materiale de opbygges af. Det er vigtigt med fladvand omkring øerne, så der er gode muligheder for at søge føde for mågeunger og ællinger. Desuden skal det også være nemt at komme op på selve øen.

Kunstige fugleholme bør opbygges af uforurenede jord. Landbrugsjord dur ikke på grund af det høje indhold af gødningsstoffer, der straks vil blive omsat i kraftig plantevækst. Efter få år vil en sådan fugleholm være fuldstændig tilgroet med høje stive stauder, buske og hylde træer, så kun knopsvaner og skarver kan mase sig ned i vegetationen. Det gælder f.eks. for fugleholmene i Brokholm Sø nord for Skive, hvor øerne er blevet fuldstændig overgroede på bare 10 år.

For at sinke tilgroningen bør man anvende vasket grus, havsand eller uforurenede råjord fra undergrunden. Så får man en fugleø, der kan holde i nogle årtier. Er skaden sket, og der er anvendt næringsrig jord, bør man indføre en konsekvent pleje af fugleholmene. Hvert efterår ryddes vegetationen.

I betragtning af fugleholmens store positive betydning kan det undre, at der ikke anlægges øer i alle nyskabte søer. Det er dog en "forglemmeelse", der nemt kan rådes bod på. Med stor fordel kunne der anlægges

fugleholme i en række eksisterende søer, som f.eks. Flade Sø ved Agger, Spøttrup Sø vest for Skive, Rødding Sø ved Viborg og Haldsø på Djursland. De savner alle et dynamisk ynglefugleliv, som holmene ville kunne give.

PROMENADE ELLER NATURSTI

Selv med det kloge design på plads vil det hele alligevel intet være værd, hvis ikke "benyttelsen" holdes i kort snor. Det siger sig selv, at jagt, lystfiskeri og sejlad i større omfang har en ødelæggende effekt på nye søers rekreative værdi, al den stund fugle og dyr simpelthen skræmmes bort. Men også almindelig rekreativ brug, som f.eks. at gå en tur for at se på fugle, kan volde store forstyrrelser, hvis ikke adgangsveje og stier er anlagt med omtanke.

Tag f.eks. det rekreative arrangement ved Slivssø syd for Haderslev, hvor det daværende Sønderjyllands Amt besluttede at anlægge en tre meter bred grussti ude på den flade eng langs østsiden af søen. Denne promenade beforder ikke naturoplevelserne – de spadserende skræmmer naturen væk!

Samme problematik kan iagttages ved den genskabte Sundby Sø i Thy, som blev sat under vand i 2007. I sydenden er der anlagt en promenadesti på søbredden, og her ses stort set ingen fugle på tæt hold. Derimod er det nærmest umuligt at komme helt ned til søen i nordenden, så her yngler

der bl.a. gråstrubet lappedykker i mængde, knopsvaner, gråænder, blishøns, rødben, viber og formentlig også både troldand, tafeland og måske endda atlingand.

Som sidste punkt på huskelisten står bekæmpelsen af uønskede rovdyr. Har man blot en gang set, hvad vildtlevende mink kan forårsage af ødelæggelser blandt ynglende fugle, bør der ikke tøves med at indfange og aflive denne fremmede og særdeles "invasive" art. På samme måde bør man også have et vågent øje for forekomsten af ræv i nærheden af lavvandede søer med store fuglekolonier.

KOLDE KONTANTER OG FRODIGT FUGLELIV

Når nye søer skabes, bør man selvfølgelig bevidst stræbe efter at få mest mulig natur og friluftsliv for pengene, men sådan arbejdes der ikke hos det offentlige. Det skyldes bl.a., at mange projekter primært gennemføres for at dæmpe landbrugets forurening. Selvom det er skatteyderne, der betaler, så er det for landbrugets skyld, at der skabes nye søer. Reelt er der tale om en slags rensningsanlæg. Bygherren stiller sig ofte tilfreds med bare at få en køn udsigt i tilgift med rensningseffekten, hvor et gennemtænkt design kunne have givet mangefold mere. Også i form af kolde kontanter.

En aktuel rundspørge til en håndfuld ejendomsmæglere, der har villaer til salg ved genskabte eller nye søer, viser den nye

naturts økonomiske værdi. Der er bred enighed om, at ejendomspriserne straks kan hæves med 20-25 pct., når der etableres søudsigt. Det gælder f.eks. ved Rødding Sø øst for Viborg, ved Ødis Sø nær Kolding og ned til Føns Vang på Vestfyn. Ved større projekter af mere bynær karakter og med højt naturindhold ryger priserne til vejrs med 30-100 pct. eller mere, når en ejendom ligger i første række ud til nye vandområder, som f.eks. de to engsøer ved Århus.

Også turistfolkene har lovord tilovers for naturgenoprettede områder, men her gælder reglen jo større, desto bedre. For eksempel besøges de genoprettede naturlandskaber i Vest Stadil Fjord og i Skjernå-dalen af et sekscifret antal gæster hvert år. Flere turistfolk er da også gået aktivt ind for at få genoprettet endnu flere af de store udtørrede søer som f.eks. Filsø nord for Varde, Kolindsund på Djursland og Søborg Sø i Nordsjælland.

Siden 1750 er der tørlagt omkring 230 søer (større end 10 hektar) i Danmark. I 1973 blev den udtørrede Tofte Sø i Lille Vildmose sat under vand som den første, og indtil nu er der kommet 69 nye søer til. Det svarer til knap to om året. Med det nuværende tempo vil status quo først være genoprettet i år 2130!

Kjeld Hansen er journalist og forfatter

Velfungerende fugleøer i søerne er afgørende for succes. Som her i Fugleværnsfondens reservat Nørreballe Nor på Langeland.

Foto: Helge Røjle Christensen.

